

AMERIKOS LIETUVI RYŠIAI SU T VYNE

I. Visuomenin kristalizacija

Prie vart naują pasauli, New Yorko uosto angoje, stovi milžiniška Laisvės statula, dešinė rankoje aukštai išlusi žibinti. Jos galvpuošia saulės spinduli vainikas. Ji nušviečia keli visiems priespaudos prisilgtiems ir drsuoliams, kurie perplauk vandenyn, ieškodami išsilgtos laisvės ir laimės. Tai labai simboliška prancztautos dovana laisvai Amerikai.

Šiomet sukanka 75 metai, deimantinis jubiliejus, kai ji šviečia bgantiems nuo tironijos, kuriems jos rankoje laikoma knyga, Jungtini Amerikos Valstybi nepriklausomybės deklaracija, skelbia, kad visi žmonės sutverti laisvi ir lygūs. Šis laisvės švyturys tarp daugelio ateivių ligi šiol yra pasitikėjimas apie ketvirtadali visos lietuvi tautos, apleidusios savo seną t v y n ¹.

Jau bemaž šimtas metų praslinko nuo to laiko (1868), kai lietuviai pradėjo vykinti Amerikos didesniais kiekiais. Juos čia nukreipė keletas socialiniai priežastys. Vis pirma, tai baudžiavos panaikinimas (1861), paskui nepasisekęs sukilimas prieš rusų jungimą (1863), ir pagaliau badmečiai, ištikdinti vien perdaug lietingo, o kit sausros metų (1867-1868). Nestokojo taip pat ir asmeniškų motyvų. Dalis jaunų vyrų apleido savo kraštą, vengdami tarnauti rusų kariuomenėje, kiti, — kad buvo kritę akurų policijai d l politinai ar kitokios nepageidaujamos veiklos. Kartą pradėjusi skliti, ateivių banga viliavo beveik savaime didį, nes vieni parsitraukė iš krašto savo žmonas, kiti seseris, merginas, brolius, ir savais laikais bei pasigyrimais paviliojo gimines bei kaimynus.

Iki XIX amžiaus galo, kaip apskaičiuoja Amerikos lietuvi istorijos tyrinėtojai², yra atvykę nuo 50 ligi 100 tūkst. lietuvių

¹ Šis pranešimas ribojasi dviem uždaviniais: pavaizduoti, kaip susikristalizavo lietuvių ateivių Amerikoje visuomeninis gyvenimas apie XX amžiaus pradžią, ir kaip jie reiškėsi kovoje d l Lietuvos nepriklausomybės ir jos atstatymo. Norintieji susipažinti su visa J. A. Y. lietuvių veikimo apžvalga, prašomi pažiūrėti *Lietuvių Enciklopedijoje*, X tomo 36-70 psl.

² Tomas Astramskas, Jr. Jonas - kun. Jonas Žilius, Antanas Kušas, kun. Antanas Milukas ir Vytautas Širvydas. Smulkiau d l lietuvių skaičių žr. Viktoras K. Raikavas, *Amerika*, 119-137 psl. A. Kušas, *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 36-40 psl.

ateivi . Pati didžioji j banga atpl do XX a. pradžioje, ligi pirmojo pasaulinio karo. Tarp 1899-1914 met oficial s imigracijos šaltiniai parodo atvykusi 252.594 lietuvius, kuri tarpe 170.699 vyrai ir 81.895 moterys. Visai pagrįstai sp jama, kad faktinas lietuvi skai ius buvo gerokai didesnis, nes valdininkai, kurie ateivius registravo, dažnokai painiojo tautyb su krašto administracija, ir d l to daug lietuvi gal jo klaidingai patekti slav grup .

Kadangi Lietuvoje daugumas lietuvi gyveno kaimuose, tai ir ateivi didžium sudar kinink vaikai ir kiuose dirbusieji samdiniai. Nedaug tebuvo amatinink , o dar mažiau kokius nors mokslus iš jusi profesional . Aukš iau min toji statistika parod dar ir kit li dn fakt — virš pus s (134.069) j buvo beraš iai. Tai, žinoma, n ra d m lietuvi tautai, bet rus valdžiai, kuri varž lietuvi švietim , draud lietuvi spaud , persekiojo katalik tik - jim , ir visai nesir pino kelti krašto pramon , prekyb , amatus, ar gerinti ki. Visiškas ekonominis skurdas ir laisv s prošvaist s stoka past m jo energingesn element laim s paieškoti užj riuose.

Pirmiesiems ateiviams teko pati sunkiausioji dalis naujajame krašte. Greta imigracijos valdinink , New Yorke juos pasitiko b riai apgavik bei suk i , kurie d davosi geradariams, si lydami pigias nakvynes ir gerus darbus, kad tik išviliot daugiau pinig iš nemonkan i susikalb ti ateivi . Kompanij agentai ia pat verbavo juos darbus ir gabendavo iš New Yorke vairiomis kryptimis. Iš pat pradži daug lietuvi pateko Pensylvanij prie geležinkeli tiesimo ir angli kasyklas. Sunkiai ir už maž atlyginim dirbdami, jie kelet met stumd si iš vietos viet , kol pagaliau m spiestis didesniais b riais Shamokino, Shenandoah, Mt. Carmel ir Plymouth miesteliuose bei j apylink se.

Angliškai nemokantiems susikalb ti visada tekdavo patys pras - iausi ir sunkiausi darbai, kuri nenor davo kiti. Teko leistis giliai po žeme, kur to meto darbo s lygose vykdavo daug nelaimiu: susi - žeisdavo, apsinuodindavo angli dujomis, užgri davo. Jokio apdraudimo nebuvo. Kompanijos daug daugiau sielodavosi d l užmušto mulo, negu darbininko. Spar iai ple iantis kasykloms, darbininkams b davo sunku gauti gyvenamas patalpas. Tekdavo gyventi po kelis viename kambaryje. Tokios bendrabutin s s lygos b davo sunkiai paken iamos, tod l, tik iš darbo gr ž , tuojau skub davo smukles ne tik « gerkl s išplauti », bet ir pasimatyti su tautie iais, pasiklausyti naujien apie darbus ir žini iš t vyn s, jei kas buvo gav s laiš . Tai pavadavo ši dien radij ir televizij , bet drauge ne vien pratino gerti ir pasigerti, ir pasipešti.

Ilgainiui lietuvi ateivi ratas pl t si už Pensylvanijos rib . Susik r židiniai Bostone, Philadelphijoje, Baltimor je, paskui Cle-

velande, Chicagoje, Detroite ir kitur. Lietuviai dirbo geležies ir plieno liejyklose, cukraus fabrikuose, skerdyklose, audyklose ir siu- vyklose. kius nedaug kas palinko : tas darbas jau buvo jiems apkart s savo krašte. Ta iau, kai kiek prasigyveno, kai kurie pir- kosi ir kius. Gyvenusieji miestuose ir miesteliuose grieb si prekybos ar kokio amato, kad tik gal t išsisukti iš sunkaus ir pavojingo darbo.

Naujos gyvenimo s lygos atsiliep ir dvasin , ne tik medžia- gin gyvenim . Amerika dar ateiviui didel sp d . Iš vienos pus s jis jaut si laisvas, iš kitos — gujamas kaip svetimšalis, potencialus darbo at m jas senesniame ateiviui. Tai labai ryškiai buvo paste- bima iš angliškai kalban i , o ypatingai iš airi , kurie visus kitaip kalban ius m gdavo pravardžiuoti « polandieriais ».

Pom ginkime tad pažvelgti naujo ateivio šird ir suprasti dva- sin jo b kl . Amerikon atvykdamas, ateivis atsiveža savo senosios t vyn s subrandint dvasi , jo siel ir krauj augusias tradicijas bei papro ius. Visa, kas naujame krašte skirtinga, jo dvasioje suke- lia daug stipresn reakcij , negu tai b t normaliose ir prastin se jo t vyn s s lygose. Toji reakcija tuojau pasireiškia lyginant savojo ir naujojo krašto s lygas, kuri dažnai išsilieja kritik . Tai ateivio širdyje dar labiau gr dina paliktosios t vyn s meil . Tokia dvasios b sena nelengvai pasiduoda išorin ms takoms. Tai pastebi visi so- ciologai, tyrin jusieji nauj ateivi amerikon jimo proces . Beveik vis bendra išvada, kad pirmosios kartos ateivis jokiu b du negali virsti pilnu amerikonu³, nors daug kas m gina.

Apamerikon ti paviršutiniškai daug lengviau. Ypa to griebiasi mažesnio išsilavinimo žmon s. Pirmiausiai jie taikosi prie ameri- konišk par d , paskui apsibranta su valgiais, darbo ir poilsio s ly- gomis, o v liau jau pradeda marginti savo dvasios turt — kalb . Pasak pirmojo Amerikos lietuvi istoriko (kun. Jono Žibaus), lie- tuvis tuojau pakeit taip *yes*, ne — *no*, sudiev — *gudbai*, o v liau jau jis jo per *stryt* , *štor* , pirkosi *lot* , bildino *auz* , si- tais *forni ius* ir *karpetus*...⁴.

Kadangi joki statymai darbininko neglobojo nelaim s atveju, tai kiekvienam buvo gyvas reikalas apsitrausti, kad reikalui ištikus gaut koki nors pašalp . Tam tikslui buvo steigiamos vadinamosios pašalpin s draugijos, kurios už nedidel m nesin mokest sušelpdavo savo narius. Tokios draugijos paprastai steigdavosi tautiniu — bro- liškumo — pagrindu. J tur jo airiai, vokie iai ir, juos nusiži - r j , lenkai. Lietuvoje netur j progos dalyvauti jokiam organizac-

³ Annie E. Beard, Hannibal G. Duncan, Henry P. Fairchild, Edward A. Steiner ir kiti.

* Jr. Jonas, *Lietuviai Amerikoje*, 171-172 psl.

ciniamė darbe, lietuviai dair si pavyzdži kitus. T aplinkyb panaudojo lenkai, kviesdami d tis prie j ir kai kur net si lydami status surašyti abiem kalbom. Taip atsirado mišrios draugijos. Jos atrod daug parankesn s, nes esant mažesniam nari skai iui, susirinkdavo nedaug n pinigų. Tas pat buvo ir steigiant kai kurias pirm sias parapijas. Ta iau lietuviams teko labai skaudžai nusivilti vienomis ir kitomis. Kai tik draugija ar parapija sustipr davo, lenkai tuojau imdavo kelti triukšm prieš lietuvi kalb , apšaukdami j pagoniška. Kildavo ilgos kovos, kurios su nedidel mis išimtimis baig si lenk naudai. Netek kantryb s ar nepaj gdami atsispirti lenk ž lumui, lietuviai paliko visus ten sud tus našus ir iš jo steigti sav atskir draugij bei parapij .

Gera buvo tiek, kad Amerikoje organizaciniam gyvenimui buvo pilna laisv . Padaug jus ateivi , visur steig si taip pat ir grynos lietuvi draugijos, daugumoje pasivadindamos švent j ar Lietuvos kunigaikš i vardais. Greta pašalpin i augo religin s, kult rin s, mokslo, meno, muzikos, blaivinink , kariškos, moter ir t. t. Bemaž vis statuose b davo aiškiai pažymimi « apšvietos ir t vyn s labo » reikalai. Daugelio lietuvi parapij steigimas buvo taip pat kurios nors vietin s draugijos, dažniausiai pašalpin s, nuopelnas.

1879 m. atsirado pirmasis lietuviškas laikraštis *Gazieta Lietuwiszka*, kur leido buv s mokytojas Mykolas Tvarauskas. Nors laikraštis buvo palankus lietuvi lenk brolystei, bet jame jau buvo aiški pasisakym už skyrim si nuo lenk ir sav lietuvišk draugij steigim . D l stokos skaitytoj , po 16 numeri laikraštis sustojo. 1884 m. tas pats Tvarauskas New Yorke m v l leisti kit laikrašt *Unija*, kuris sulauk to paties likimo. Jam t laikrašt pad jo redaguoti neseniai Amerikon atvyk s Jonas Šli pas, kuris 1885 m. prad jo leisti savo *Lietuwiszka j Bals* . Po keli m nes i , 1886 m. Plymouthe pasirod Juozo Paukš io ir Antano Pajaujo leidžiama *Wienib Lietuwnik* , kuri *Vienyb s* vardu tebeina iki šiol.

Paskutini dviej laikraš i pasirodymas atneš jaun lietuvišk ateivij dar vien nesantaikos obuol , tur b t, pat didžiausi ir pavojingiausi . Iš pradži pasižad j s atsid ti lietuvyb s gaivini mui, *Lietuviškasis Balsas* labai nedraugiškai sutiko už j puošnesn ir didesn laikrašt , kuris taip pat at jo lietuvybei tarnauti. T nepalankum lyd jo ne vien baim netekti daugelio skaitytoj , kas ir vyko, bet ir katalikiška *Vienyb s Lietuwnik* kryptis. Nor damas savo priešus pažeminti, Šli pas nesigail jo vienybininkams žeidžian i žodži , patriotizm tepripažindamas tik sau, anuos apšauk naujalenkais ir žemiausios doros žmon mis. Nemaloniai sutiktas, naujasis laikraštis sugeb jo atrasti žod už žod ir dar savo prid ti.

Tai buvo pradžia ateizmo kovos prieš tik jį, nešusi begaliniai daug nesantaikos lietuvi ateivijoje ir juos demoralizavusi.

Lietuvi ateivi kolonijoms pleiantis ir augant, 1886 m. kilo sumanymas steigti vis pašalpinį draugiją susivienijim, kaip tai buvo padariusios kitos tautos, o ypa lenkai, kurie nesiliov lietuvius vilioj savo *Zwi zk*. Tas reikalas buvo svarstomas abiejuose laikraščiuose, kur netr ko pikt gin ir užgauliojim vieni kitiems. Iš to aišk jo, kad lietuviai vien susivienijim nesutils. Taip ir vyko. Balsie iai savo seim sukviet Shenandoah rugp. 15, o vienybie iai — Plymouth lapkr. 22 d. Abu seimai tur jo apie po dešimt atstov nuo keli pašalpinį draugij. Prasad jo rungtyne, kuris iš j pritrauks daugiau nari. Po dviej met balsie i susivienijimas mir, o vienybie iai pasiliko gyventi ir augti. Tas faktas dar labiau t žino Šli p prieš katalikus, ypa j vadus — kunigus ir vis katalik Bažny i. D l stokos skaitytoj ir paramos, 1889 m. pradžioje sustojo j s ir jo *Lietuviškasis Balsas*.

Katalik susivienijimas pradžioje dar tur jo vargo, kol nuskat lenkiškos takos. Paskui, kaip dera susivienijimu besivadinaiančiai organizacijai, jis visados r pinosi ir bendrais Amerikos lietuvi ir Lietuvos reikalais. Tuojau buvo kurtas Tautiški Cent fondas, kur sudar vis nari privalomas ekstra mokestis. Surinktieji pinigai seimuose b davo paskirstomi bendriems visuomen s ir tautos reikalams. B davo jautriai atsiliepiama su protestais prieš rus valdžią d l j vykdomos priespaudos Lietuvoje, pavyzdžiui, spaudos draudimas, Kraži skerdyn s. Protestuota prieš senatoriaus Lodge pasi lym, ne sileisti Amerikon berašiu; paremtas lietuvi skyriaus organizavimas Paryžiaus pasaulin je parodoje ir t.t.

Amerikos lietuvi gyveniman daug naujos dvasios neš kun. Aleksandras Burba, kur iš Lietuvos išgijo rus ir lenk persekiojimais. 1889 m. jis buvo išrinktas susivienijimo prezidentu ir savo žinion per m *Vienyb Lietuvnik*. Jis visomis priemon mis skatino lietuvius skirtis nuo lenk, o pa i lietuvi tarpe jis m gino gyvendinti vienyb. Su jo gerus santykius su Šli pu, sutar bendrai veikti lietuviyb s reikaluose ir išgavo jo pažad nekelti religini gin. Šli pas išvažiavo Baltimore studijuoti medicinos. T paliaub sustiprinimui kun. Burba suteik jam pinigini param. Ten Šli pas 1889 m. steig Lietuvi Mokslo Draugij, kurion nariu siraš ir kun. Burba. Lenkišk dvasi iš lietuvišk organizacij kun. Burba išveis, bet diegti Šli pui tolerancijos jam nepavyko. Savo draugij Šli pas tuojau m naudoti bedievyb s propagandai. Kai kun. Burba m gino j sudrausti, Šli pas pašalino j iš draugijos. Baig s mokslus, Šli pas visu savo karštu temperamentu met si kov prieš tik jį ir lietuvi tautos išganym mat tik socializme.

Gin ai gavo užgaulias formas. Savo gražbylyst prakalbose Šli pas panaudojo tikin i j ir kunigijos niekinimui. Nebuvo skaitomasi nei su tiesa, nei su žodžiais. Atgarsiai pasklido ir Lietuvoje. Dr. Kudirka *Varpo* skiltyse ragino Šli p prie nuosaikumo, o dr. Vincas Pietaris 1892 m. paraš jam ilg laišk , kuriame praš liautis s jus tarp lietuvi nesantaik ir pulti kunigij , kuri sudaro pagrindin paj g kovoje su m s tautos naikintojais. Jis primin taip pat, kad lietuvi tautoje n ra jokio pagrindo socializmui skleisti. Asmenišk sitikinim jis gal s laikytis koki tik nori, ta iau pirmoje eil je jis tur s b ti lietuviu ir ne žeidin ti savo tautie i . « M s tauta yra labai dievuotiška; platinant vidur jos bedievyst , reikia užgauti jausmus beveik visos tautos ...»

Savo atsakyme Šli pas išlieja vis savo tulž prieš kunigus, vadindamas juos t vyn s neprieteliais, žmog džiais, palaid nais, dvasiškais rakaliais, krokodilais, vagimis ir kitais nevertais pakartoti žodžiais. Gale laiško jis šaukia: «Kapokime an hydr , kuri da m s geriausi tautos dal — biedniokus ir inteligencij ; — ardykime anuos vortinklius, supintus aplink m s , ubagus dvasioje , per išblyškusius Romos inkvizitorius ... Ardykime bastilijas devynioliktojo šimtme io ! Kaskime urvus, kaip kurmiai, apa ioje tiron dvasišk ir svietišk , idant gabaus pult prapuolen s duob visi tie, kurie siurbia, lyg diel s, gyvasties sultis žmoni darbo, paskendus i nežin n ir b don »⁵.

⁶ *Apszvieta*, 1893 m. 827-841 psl. Tie laiškai ištisai perspausdinti kun. A. Miluko, *Amerikos Lietuviai XIX šimtetyje*, 316-331 psl. Atsipalaidav s nuo g dos ir tiesos, Šli pas rado reikalo pavaizduoti katalik dvasininkus dar savo knygoje *Tikyba ar mokslas Tyrin jimai tik jimiszk i, moksliszk i ir draugjįszkai polytikiszk i*, Bit nai 1895.

Susipažinkime su ano meto polemikos ir kalbos išraiška; štai pora pa-
vyzdži :

Iš *Lietuvįszkojo Balso* 1886 m. apie katalikus :

« Tokie kaip Pauksztys mažai k stengs, nors kun. Varnagiris jam lizd veja ... Ak, tos kiauul s Plymouthe tai tik durnos: k mato žmon s daro, tai ir jie lyg bezdžionkos; aš j nor iau paklausti, kiek yra lietuviszk nacij , ir kiek susivienijim reikia, ale k tu su kuiliu, tuojau mane putomis apdr bt , taip kaip ne vien brol jau apdr b Naujorke ir Szenadoryje, o vis tai daro per savo aklyb neva su Dievo žodžiu, nors paži r j s vis t kiauuli didyb , rastum po szimt velni ... ».

Ištrauka iš katalik susiviejimo protokolo, kuri raš 1886 m. Juozas Paukštys :

«Po tam šenaunas daktaras Kasakovskis taiposgi labai puiki pasak prakalb ysta lietuviška kalba, iš kurio žodži kožnas suprato, kas per puiki d šia to žmogaus ir kad yra tikru lietuvninku, kuris užlaik vier ir narodavast savo t v ir seni . Tokis vyras, kaip daktaras Kasakovskis, galima prilginti prie žydin ios kvietkos lietuviško narodo ».

Nors buvo smarkiai šaukiama prieš tik jim ir tikin uosius, nors visur jiems buvo segamas tamsuolio ir atžagareivio vardas, o bedievis vadinamas pažangiu ir šviesuoliu, vis tik lietuvių darbininko širdis pasiliko ištikima savo šventiems iš pamaldžiosios Lietuvos atsivežtiems jausmams. Skleidžiama neapykanta paveik tik tokius, kurie panoro pigiu būdu tapti «pažangiais» ir kuriems buvo persunkus dorovės principai. Tikintis lietuvis ir naujoje šalyje norjo garbinti Diev lietuviškai. Tam reikalui jis nesigailjo nei savo triso, nei sunkiai uždirbto pinigų. Savanoriškai apsidami mokesiais ir daug kur iki išnakt be atlyginimo dirbdami prie statyb, jie kur lietuviškas parapijas, stat bažnyias ir mokyklas.

Iki XIX a. galo lietuviai ateiviai jau buvo sisteię apie 40 parapij, kuri daugumas jau spjo pasistatyti bažnyias. Kai kuriose parapijose veik mokyklos, kitos stengsi mokyti vaikus lietuvišk dalyk šeštadieniais, sekmadieniais ir vasarin se mokyklose. Buvo r pinamasi ir suaugusi švietimu. Skaitymo bei rašymo vadov liai buvo leidžiami po 10-15 t kst. egzempliori. Draugijos reng prakalbas, vaidinimus, koncertus, r pinosi kult riniu kilimu ir lietuviyb s palaikymu. Pirmoji lietuviška knyga, — brolio Augustino Zaicos vertimas : *Istorija septyni mokytoj* — išspausdinta 1880 m. Chicagoje. Po 19 metų kun. J. Žiliaus paruoštas s rašas Amerikoje išleist knyga jau priskait 193⁶. Tai daugumoje pavieni asmen ar laikrašt i leid j nuopelnas. J vert nelygi. Daugiausiai buvo išspausdinta apysak — 59. Istorijos 22, tikybos 14, politikos 12, mokslo 11, dram 11, vadov li 7 ir t.t.

Leidžiamos knygos ir laikrašiai pripratino lietuvius skaityti ir padjo tautiškai susiprasti. Šli po steigta Lietuvi Mokslo Draugijai d l ideologini apsiribojim susilpn jus, 1896 m. Jurgio Kazakeviiaus ir Tomo Astramskio iniciatyva susik r T vyn s Myl toj draugija, kuri vyriausiu uždaviniu užsibr ž leisti knygas. Kaip pats draugijos vardas rodo, ji stoji grynai ant tautiško pagrindo.

Visuomeninei ir kult rinei veiklai augant, katalikai pastebjo, kad jiems tr ksta išlavint pasaulie i veik j. Tod l 1899 m. k r *Motin Is* draugij mokslus einan iai jaunuomenei remti. Jos d ka per ilgesn laik aukštuosius mokslus iš jo apie 100 jaunuoli. Por metų v liau (1901) atsirado ir kita panaši tiksl draugija, *Aušra*, kuri žadjo remti visokius mokslus einan ius, iškyrus kunigus. Ji paj g daug mažiau pagelb ti.

Paskutinis XIX a. dešimtmetis pasižymjo aštriausiomis ideologin mis kovomis. Pasak T. Astramsko «Lietuvi nebelyko : buvo tik bedieviai šliuptarniai ir katalikai kryžiokai, kurie savo tarpe

⁶ J. Jonas, *Suskaita arba statistika vis lietuvišk knyg*.

piov si iš paskutini ne vien žodžiais, bet kumštėmis, akmenimis ir kitais nagiais. Kalti vadai, bet kalčiausias buvo pats dr. J. Šli pas. Tiesa, kun. Burba nebuvo be silpnybi, bet jis giliau dalykus išmanė negu dr. Šli pas»⁷. Lietuvai išėivija atsid r nesantaikos ir šmeižt verpetuose, kurie siaut jo ir vienintel je visus vienijan ioje organizacijoje — Susivienijime Lietuvi Amerikoje. Tr kstant kvalifikuot pasaulie i, Susivienijimo prezidentais b - davo išrenkami kunigai. Kadangi visa šli pin propaganda buvo specialiai nukreipta prieš kunigus, tai ji veik ir dal Susivienijimo nari, kurie siek atimti iš j, ir apskritai iš katalik, vadovyb.

Atvira kova iškilo 1901 m. Susivienijimo seime Wilkes-Barre, Pa. Didel delegat dauguma seimo pirmininku išrinko kun. Simon Pautieni. Nepatenkintieji m protestuoti, kaltindami, kad ne teisingai buv atmesti kai kuri delegat galiojimai. Kilo triukšmas, ir dalis seimo delegat (apie tre dalis vis atstovu) protestuodami apleido seim. Pasilikusieji pos džiavo toliau ir nusprend aiškiai atsiriboti nuo laisvamani, pataisyti Susivienijimo konstitucij ir organizacij pavadinti «Susivienijimas Lietuvi Rymo Katalik Amerikoje». Atsiskyrusieji pos džiavo tris dienas ir nutar tur ti atskir susivienijim, kuriam pasiliko sen vard (Susivienijimas Lietuvi Amerikoje), nes katalikai pasirinko kit. Prasid jo trejus metus trukusi byla d l turto pasidalinimo, kol pagaliau susitar.

Po ilgesni varžyb d l nari, abi pus s jaut si patenkintos, nes aprimo vidujin nesantaika. Ta iau S. L. A. džiaugsmas buvo neilgas, nes v l prasid jo trynimasis tarp tautie i (taip tada vadino tautin s krypties nusistatymo žmones) ir socialist, kurie b - davo tautiniams reikalams abejingi ir net priešingi. tampa did jo l tai, bet jau iamai. 1930 m. Chicagos seime vyko antras skilimas, kai komunistai m gino užgriebti vadovyb savo rankas. Seime kilus triukšm apmalšino tik iškvieštoji policija. Išmestieji laik save teis tais S. L. A. nariais ir, suorganizav atskir Darbinink susivienijim, dar ilgai bylin josi d l turto.

Palyginti per trump visuomenin s veiklos laikotarp Amerikos lietuviai suskilo dvi ideologiniai priešingas grupes: tikin uosius katalikus ir bedievius laisvamanius. Normaliose s lygose tai b t nieko ypatinga, nes visais laikais ir visur toki skirtingum yra buv. Ta iau m s išėivijoje bedievyb iškilo ne kaip asmeninio apsisprendimo ar akademinio diskusij apraiška, bet kaip totalinis paneigimas egzistencijos teisi kitaip manantiems. Tas kit teisi neigimas buvo išreiškiamas su didžiausia neapykanta, panieka ir šmeižtais, ir absoliu iai nieko nebuvo si loma teigiamo ir konstruk-

⁷ T. Astramskas, *Susivienijimo Lietuvi Amerikoje istorija*, 1916, 81 psl.

tyvaus. Kai tikintis lietuvis išėivis ia stat si bažny ias ir mokyklas, Šli pas jam pranašavo, kad ateis laiminga diena, kada « sukiš kryžius ir šventuosius pe i ... ir pakorins kunigus ir zokoninkes varpny ioje ... »⁸.

Kovai su katalikais gim ir mir visa eil laikraštuk , kurie skelb si es socialistiškais. Pagaliau 1905 m. Newarke, N. J., buvo kurta Lietuvi Socialist S junga. Tai, žinoma, buvo atgarsis kilusios Rusijoje revoliucijos. Steig jai pradžioje s jungos veikim trauk ir kov d l Lietuvos laisv s. Bet po dviej met s jungos seimas po ilg gin d l lietuviško veikimo nutar j visai išbraukti ir skelbti klasi kov , paremt tarptautiniu darbinink solidarumu. Po šio nutarimo iš s jungos pasitrauk daug patriotingesni lietuvi , ir s jungos veikla toliau bazavosi ant tuš i revoliucini š kavim , neapykantos visiems kitiems ir ypatingai religijai. Visai tad nat ralu, kad po bolševik revoliucijos Rusijoje, 1919 m. suvažiavimas vienbalsiai nutar s jung likviduoti ir jos vietoje k r Lietuvi Komunist Federacij .

Nepaisydami visoki puolim , katalikai s kmingai t s lietuviyb s išlaikymo darb ir giliai sielojosi visais Lietuvos reikalais. Didžiausio d mesio jie kreip lietuviyb s išlaikym jaunoje kartoje. 1906 m. Wilkes-Barre, Pa., buvo sušauktas pirmasis Amerikos lietuvi katalik kongresas, kuriame pla iai svarstyti švietimo, aukl jimo ir spaudos reikalai. Katalik visuomeniniam darbui jungti ir stiprinti, ypa r pintis jaunimo švietimu ir lietuvišk mokykl steigimu, kurta Amerikos Lietuvi Romos Katalik Federacija (A. L. R. K. F.). Kitais metais kun. Antano Staniukyno pastangomis steigtas Šv. Kazimiero seser vienuolynas mokytojoms ruošti. 1909 m. to paties kun. Staniukyno buvo suorganizuota Amerikos Lietuvi Kunig S junga ir prad tas leisti savitraštis *Draugas*, kuris 1916 m. virto dienraš iu.

Bendrini katalikišk organizacij samb riai dygo kas metai: Parapij Chor S junga (1910), Vargoninink S junga (1911), Moksleivi Susivienijimas (1912), Blaivinink S junga (1913), Vy i S junga (1913), Kataliki Moter S jung (1914), Labdari S junga (1914), Darbinink (Šv. Juozapo) S junga (1915) ir t.t. Visos jos leido savo laikraš ius, reng vaidinimus, šventes, išvažiavimus, kon-

⁸ «Reikia tik ties, kad žmon s nesiduos ilgai pramydžiotiesi isz sav s, iszjuokti ir mulkinti save, ale koki graži dien jie sukisz kryžius ir szventuosius pe i , pavers monstrancijas ir taures [kielikus] naudingus sudynus, panaudos bažny ias d l koncert , teatr ar susirinkim , arba, jei jos d l to netikt , pavers jas kl tis ir arklides, pakorins kunigus ir zokoninkes varpiny ioje ir negal s tiktai vieno daikto suprasti: kaip tai par jo, kad nepadar tai seniau jau ! » (Šli pas, *Dievas, Dangus ir Pragaras*, 18 psl.).

certus, paskaitas, vis j vedamoji id ja buvo Dievui, T vynei ir artimui.

Greta katalik ir socialist visuomeniniame gyvenime reišk si ir Šli po 1900 m. kurtas Laisvamani susivienijimas, kuris nor jo užimti lyg tarpin viet . Ne retai jis save identifikuodavo su tautieiais, — t vyn myliniais žmonimis, kurie nebuvo pritaip prie jokios srov s, ir neorganizuoti. Ilgainiui veiklesnieji « tautieiai » sitikino, kad bendradarbiavimas su laisvamaniais ar socialistais jiems nenaudingas. 1915 m. jie suorganizavo atskir visuomenin grup , kuri pasivadino Amerikos Lietuvi Tautin Sandara.

Taigi, prieš pirm j pasaulin kar ir jo metu, tos trys grup s — katalikai, socialistai ir tautieiai — buvo viešos Amerikos lietuvi nuomon s reišk jai.

II. Pareiga T vynei

Dabar bent trumpai pažvelgkim konkreius faktus ir žygius, kuriuose reišk si Amerikos lietuviu ryšiai bei r pesiai su t vyne.

Kur beatsid r ir k beveik išeivis lietuvis, jis niekadoss negal jo pamiršti savo t vyn s, arba bent artim j . ten buvo nukreipta jo meil ir auka, nes iš ten jo kraujas ir širdis. Svetimame krašte s moningesnis lietuvis bijojo pasilikti vienas, jis d josi prie organizacij , kurios savo keliu dieg jam visuomenin pareig ir ryžt veikti ne tik savo, bet ir bendram labui.

Pats pirmasis lietuvius apvienijantis junginys, Susivienijimas, atsirado iš grynai asmeninio reikalo apsidrausti nelaim s atvejais. Tikrumoje gi atrodo, kad iš pat pirm j dien jis m si lietuviško parlamento vaidmens. Štai 1888 m. seime jis pareigoja visas jam priklausanias draugijas steigti vakarines mokyklas, kuriose lietuvis turi išmokti skaityti, rašyti ir skai iuoti. Bendriems lietuviyb s reikalams remti steigiamas *skarbas nepajudinamas* — specialus fondas, vadinami tautos centai, kur kiekvienas narys turi mok ti 25 centus metams. Kitame seime nutariama padirbdinti nario ženklel su Lietuvos žirgvaikiu (Vytimi) ir lietuviška bei amerikoniška v - liava. Toliau susir pinama lietuvišk knygy ir vadov li leidimu, kuriems aukos turi b ti renkamos bažnyiose ir pavieniui. Nutariama kovo 4, šv. Kazimiero dien , šv sti kaip tautišk švent , paskirt baudžiovos numetimo ir lietuvi pergals prieš rusus ties Orša prisiminimui. Svarstomas aukštesniosios lietuvi mokyklos steigimas.

1894 m. prasiveržia griežtais protestais prieš rus valdži d l Kraži skerdyni . Siun iamas memorandumas popiežiui Leonui XIII, prašant globos persekiojamiems katalikams Lietuvoje. Ameri-

koje organizuojami protesto mitingai, informuojama spauda ir daroma žygi atkreipti Europos vairi krašt vyriausybi d m si. Ne-trukus lietuviškai išver iama ir išleidžiama grafo Lelivos parašyta knyga *Apie lietuvi tautos b kl Rus imperijoje*. Susivienijimo cen-tro valdyba su savo lydimuoju raštu išsiuntin jo tos knygos rusišk laid carui ir jo ministeriams ir kit krašt diplomatams. 1896 m. seime išrinkta speciali komisija iškelti protestus prieš rus caro daromus persekiojimus Lietuvoje.

Iš tautos cent fondo paskiriama 100,00 doleri konkursui parašyti lietuvi kalbos gramatik . J laim jo Jonas Jablonskis (Kriaušaitis). Kitas 100,00 doleri skiriamas lietuvi emigrant globai. V l 100,00 doleri paskirta pasaulin s Paryžiaus parodos reikalams, kur kun. Žibaus ir kun. Miluko r pes iu buvo rengiamas lietuvi skyrius, pasauliui parodyti persekiojam lietuvišk knyg ir lietuviškus tautodail s darbus bei vargo mokykl .

Susivienijimui skilus (1901), keletas met praslinko sav žaizd gydymui. Tik po 1905 m. revoliucijos Rusijoje abiej susivienijim d mesys v l pakrypsta visuomenišk veikl . Tautie iai remia nuo revoliucijos nukent jusius socialistus, paskui Valparaiso universitete studijuojan ius liberališkos krypties studentus ir *Žibur lio* draugij Lietuvoje, kuri r pinosi tokios pat krypties moksleivi šelpimu. Katalikai savo tautinius centus nukreip t vyn s reikalams, emigrant pagalbai, knygoms ir vadov liams leisti, o Lietuvoje stipriai r m vienintel lietuvišk Marijampol s *Žiburio* draugijos laikom mergai i gimnazij . Nuo 1910 m. kasmet skiriamos didesn s sumos šv. Kazimiero seserims, po mažiau paskirstoma emigrantams globoti, Marijampol s gimnazijai, *Saul s* mokytoj kursams Kaune, *Ryto* draugijos fondui prie *Vilties* redakcijos, Lietuvos mokslo ir dail s namams Vilniuje, Lietuvi informacijos biurui Paryžiuje, Lietuvi katalik moksleivi susivienijimui, student stipendij fondui ir t.t. ⁹.

Didžiajam Vilniaus seimui (1905) pareikalavus Lietuvai auto-nomijos, sukruato atsiliepti ir Amerikos lietuviai. Kun. Jonas Žilius kreip si dr. Jon Šli p ir juodu sutar sukviesti Visuotin Ame-rikos lietuvi seim Philadelphijoje 1906 m. vasario 22, Washing-tono gimimo, dien . Suvažiavo 169 delegatai ir par m Lietuvos autonomijos reikalavim . Tai buvo pla iai išgarsinta amerikie i spaudoje. Seime buvo išrinktas iš vairi grupi komitetas aukoms rinkti. Po dviej m nesi iš to komiteto pasitrauk katalik atstov-as, nes auk skirstymui grieb s vadovauti socialistai, kurie nor jo remti vien tik socialdemokratu. Visas entuziazmas tuojau išgaravo.

⁹ A. Ku as, *Lietuvi Romos Katalik Susivienijimas Amerikoje*.

Pirmas platesnis auk rinkimo vėjus tarp Amerikos lietuvi vyko 1911 m., kai iš Lietuvos atvyko kun. Juozas Tumas ir kun. Konstantinas Olšauskas pinig rinkti *Saul s* draugijos statomiems namams Kaune. Jie pervažiavo beveik visas lietuvi kolonijas ir surinko 19.000 doleri . Socialistai juos boikotavo ir šmeiž kiek manydami. Tokiu pat b du socialistai pasitiko ir dr. Jon Basanavi i ir Lietuvos atstov Rusijos D moje Martyn Y , kurie važin jo 1913 m. auk rinkti Vilniaus Lietuvi Mokslo Draugijos namams. Patriotingoji visuomen jiems sud jo apie 25.000 doleri . 1914 m. aukas rinko kun. Motiejus Gustaitis Suvalkijos ir Vilnijos lietuviškos mokykloms remti, ir Juozas Gabrys Lietuvi informacijos biurui Paryžiuje. Ir j broliai amerikie iai neišleido tuš iomis, nors vis širdis sukr t ir sujaudino prasid j s karas.

Visiems buvo aišku, kad, susid rus vokie i ir rus imperijoms, Lietuva pavirs karo lauku. D l to nukent s visas kraštas ir gyven-tojai. Iš kitos pus s, buvo tikimasi, kad karas gali atnešti politini pasikeitim . Kilo gyvas reikalas Amerikos lietuviams susirinkti platesn seim ir aptarti, kuo jie gal t pad ti savo t vynei. Katalik Federacija jau anks iau buvo prad jusi ruošti savo seim Chicagoje. Tod l grynai praktiškais sumetimais katalikai si l šaukti politin lietuvi seim Chicagoje tuo pa iu metu. Kitos srov s ži - r jo katalik nor diktuoti, ir reikalavo seim šaukti New Yorke. Pasitarimai tarp srovi atstov d l seimo programos ir vietos sutiko daug kli i ir nusidels . Laukti atrod beprasmiška ir katalikai paskelb šauki « Amerikos lietuvi politišk seim » Chicagoje 1914 m. rugs jo 21-22 d. ir kviet visas lietuvi organizacijas atsi sti savo delegatus. Socialistai ir tautie iai paskelb savo atskir seim New Yorke spali 1-3 d.

Chicagos seimas (dalyvavo 218 delegatu) nutar reikalauti Lietuvai kuo plaiausios autonomijos. Etnografiniu principu remiantis, turi b ti prijungta prie Lietuvos Mažoji Lietuva ir kitos lietuvi kilm s žmonė gyvenamos žem s. Išreiškiamas pageidavimas federalini ryši tarp autonomin s Lietuvos ir Latvijos. Lietuvos interesus Europoje ginti pavesta Informacijos biurui Paryžiuje. Kitas panašus biuras turi veikti Amerikoje. Nukent jusiems nuo karo šelpti ir Lietuvos autonomijos reikalais r pintis steigiamas Tautos Fondas, ir visi lietuviai kvie iami aukoti jam vienos dienos uždarb . Pagaliau nutarta kurti Amerikos Lietuvi Tautos Taryb , kuri sudaryt atstovai nuo didži j organizacij : po vien nuo daugiau kaip t kstant ir po du daugiau kaip 5000 turin i nari . Visos taip kvalifikuotos organizacijos kvie iamos prisid ti.

New Yorke seime dalyvavo 275 delegatai. Jiems galioti nebuvo laikomasi joki proporcingumo norm . Socialistai jau iš anksto buvo

pasiruoš ir savo dauguma dominavo seime. Jie nesi m svarstyti apie jokias laisves, tik ilgose kalbose reikalavo pasmerkti kar ir militarizm . Tautie iams si lant svarstyti Lietuvos autonomijos reikalus, kildavo didžiausias triukšmas. Tautie iams beliko tik seim apleisti ir susirinkti atskirai. Taip jie ir padar : 63 delegatai pri m tokius pa ius autonomijos reikalavimus, kaip ikagiškiai, ir steig Lietuvos Gelb jimo Fond (šalpai), Lietuvos Autonomijos Fond ir Tautin lietuvi pirmevi partij . Socialistai pripažino tik šelpimo reikal ir steig savo Šelpimo Fond .

Kiekvienas fondas rinko aukas savo keliu. Vien kit kart buvo m ginama tartis, bet vieningo kelio nerasta. Vienoje srovi atstov konferencijoje (Wilkes-Barre, Pa., 1916.VIII.17) nutarta bendrai dirbti tik rengiant Lietuvi Dien , bet socialistai tuojau pasitrauk . Katalikai su tautininkais sudar bendr komitet . Kolonijose buvo suorganizuota apie 400 vietini komitet , kurie sureng visoje Amerikoje rinkliav nuo karo nukent jusiems lietuviams. Prezidentas Wilsonas Lietuvi Dienos rinkliavai paskyr lapkri io 1 d. Viso buvo surinkta 130.000 doleri . Bet pinig išsiuntimas Lietuv nusidels net iki 1919.VI.12 d., nes Amerika stojo kar su Vokietija. Raudonasis Kryžius dar prid jo nuo sav s 100.000 doleri ir už tuos pinigus buvo išsi sta vaist , medikament ir kit dalyku.

Katalikai vis steng si traukti Tautos Taryb vis srovi atstovus, bet nerado pritarimo. Mat, jos reikalavo, kad iš vis srovi b t po vienod skai i atstov . Tod l 1915 m. j sudar vieni, traukdami po vien atstov iš savo didesni j organizacij . Buvo rezervuojamos vietos ir kit srovi atstovams, jei ateis iš organiza cij , turin i po 1000 nari ir savo kuopas kolonijose.

Karui pasibaigus fondai paskelb savo apyskaitas. Socialist Šelpimo Fondas 1920 m. paskelb per šešerius metus surink s 37.661,50 doleri . Tautinink liberal Autonomijos (nuo 1917 m. Nepri gulmyb s) Fondas — 85.201,10 doleri (j Lietuvos Gelb jimo Fondas 1914 m. gale buvo jungtas Autonomijos fond). Katalik Tautos Fondas ligi 1922.VII.31 d. surinko 590.136,91 doleri . Sud - jus visk kr von, išeit 712.999,51 doleri .

1916 m. tautie iai siunt savo atstov Stockholm , kur tur jo atvykti konferencij dar atstovai iš Lietuvos ir iš Rusijos, bet pastarieji negavo leidimo. Katalikai tais pa iais metais išsiunt du savo atstovu (dr. J. J. Bielsk ir kun. dr. V. Bartušk) Lietuv susipažinti su pad timi vietoje. Socialistams jokio atstovo nereik jo, nes j žmogus, adv. Andrius Bulota, buvo atvyk s tuo laiku Amerik auk rinkti socialdemokratams ir kiek be manydamas koliojo katalikus ir Lietuvi Centrinio Komiteto Nuo Karo Nukent jusiems

Šelpti narius, ypa A. Smeton ir M. Y , kuri pirmasis veik Vilniuje, o antrasis Rusijoje.

Pajudinus lietuvius kov d l Lietuvos autonomijos, reik jo kelti bals ir amerikie i visuomen je. Tam partizanišku b du pasitarnavo Philadelphiajios šv. Kazimiero parapijos klebonas kun. Juozas Kaulakis, leisdamas nedidel angl kalba žurnaliuk *A Plea for Lithuania* (1916-1919) ir Tomas Šamis kas m nuo išleisdamas *The Lithuanian Booster* (1916-1921), kuriuos jie savo l šomis siuntin jo kongresininkams, žymesniems veik jams ir spaudai, prašydami pad ti Lietuvai išgauti laisv . Dideli šuol tokios pat propagandos padar katalik Tautos Taryba, išleisdama lietuvi , angl ir pranc z kalbomis peticij (1915.IV.20), reikalaujan i suteikti Lietuvai piln autonomij , suvienijant j su Maž ja Lietuva, apimant Kauno, Vilniaus, Suvalk ir Gardino gubernijas, Klaip d ir Karaliau- i ¹⁰.

Kitas tos pa ios tarybos svarbus žygis buvo sukvietimas 1917.

1.10-11 d. Pittsburg 33 žymesni katalik veik j aptarti svarbi tautos reikal . Suvažiavimas paskelb pirm j Lietuvos nepriklausomyb s deklaracij , kuri septyni didžiausi lietuvi katalik organizacij vardu j galiotiniai, kun. J. Žilius ir dr. J. J. Bielskis, teik J. A. V. prezidentui ir Europos valstybi ambasadoriams Washingtone. Glaudesniems ryšiams su valdžios žmon mis palaikyti, katalikai Washingtone steig Lietuvi Informacijos biur . Ilgainiui ir tautininkai liberalai apjung j takoje esan ias organizacijas ir 1917.VI.27 d. steig Tautin Taryb .

Kai prezidentas Wilson 1918.1.8 d. savo kalboje iškl 14 punkt program pokarinei Europai tvarkyti, jis pamin jo ir istorin s Lenkijos atstatym , bet nieko neužsimin apie Lietuv . Tai labai sujaudino lietuvius veik jus. Katalik vadai, suvažiav Washingtonan, nusprend šaukti visuotin Amerikos lietuvi seim ir nustat delegat rinkimo taisykles. Kviet vis srovi atstovus. Tautininkai pritar , o socialistai atsisak .

Seimas vyko 1918.III.13 d. New Yorke, Madison Square Garden, kur suvažiavo apie 1200 delegat (apie du tre daliai katalik ir vienas tre dalis tautinink liberalu). Dar nieko nežinodamas apie Vasario 16 d. akt Vilniuje, seimas deklaravo Lietuvos nepriklausomyb ir reikal tur ti Lietuvos atstov taikos konferencijoje. Specialioje rezoliucijoje seimas pasveikino prezident Wilson 700.000 lietuvi vard ir praš paremti Lietuvos reikalus. Seimas nutar steigti abiej Taryb bendr Vykdom j (Ekzekutyvin) Komitet

¹⁰ Kazys Pakšt as, *Amerikos lietuviai katalikai kovoje d l Lietuvos nepriklausomyb s. Amerikos Lietuvi Katalik Darbai*, 307-317 psl.

r pintis Lietuvos nepriklausomybės reikalais. Gegužės 3 d. prezidentas Wilson priėmė Amerikos lietuvi delegaciją, kuriai vadovavo inž. Tomas Naruševičius ir kun. Jonas Žilius. Prezidentas pažadėjo remti Lietuvos nepriklausomybę.

Vykdomasis komitetas paskyrė lietuvi delegaciją Paryžiaus taikos konferencijon ir lyg kokią diplomatinę atstovybę dar nuolatinius žygius Valstybės Departamente, reikalaudamas pripažinti laikinąją Lietuvos vyriausybę ir vėliau išvystyti akciją gauti Lietuvos pripažinimą *de jure*. Tam reikalui Amerikoje buvo surinktas milijonas parašų, susitū 138 knygas, kurias specialioji delegacija 1921. V.30 d. teikė prezidentui Harding. Pripažinimas buvo paskelbtas 1922.VII.27 d. Tais pačiais metais Chicagoje buvo nuliudintas Laisvės Varpas su rašu: « Skambink per amžius vaikams Lietuvos, kad laisvės nevertas, kas negina jos ». Varpas buvo nugabentas Lietuvos ir pakabintas Karo Muziejuje.

Lietuvoje bevykstant karams su rusais bolševikais ir lenkais, kurie mėgino užgrobti kraštą, Amerikos lietuviai vykdė organizuoti karinius dalinius ir juos siusti Lietuvai nepriklausomybei ginti. Savanoriai atsirado gana daug, bet dėl tarptautinių komplikacijų jie Lietuvai nebuvo išleisti. Amerikos lietuviai gausiai siūnė ir ekonominę Lietuvos atstatymą. Buvo steigta akciniais (šėru) pagrindais visa eilė bendrovių, kaip antai: Lietuvos Atstatymo Bendrovė, Lietuvių Prekybos Bendrovė, Lietuvos-Amerikos Prekybos ir Pramonės Bendrovė, Drobų Bendrovė, Lietuvių Filmų Bendrovė, Garlaivių Bendrovė, Lietuvos Žemės Bankas ir t.t. Jos visos sutelkė apie porą milijonų dolerių kapitalo, bet dėl daugelio visokių nesėkmių bei nesėžiningumo, tik mažas dalis to pinigų pasiekė Lietuvai. Sėsi bavo ir platesnis pinigų siuntimas privačiai savo giminėms. Tuo keliu per kelerius metus Lietuvai pasiekė geras pusmilijonis dolerių. Lietuvai ieškant paskolos, 1919 m. gale siūsteigė Lietuvos Laisvės paskolai remti komitetas. Paskolos bonai buvo platinami per visokius lietuvių susitelkimus ir per trejus metus jė išparduota už 1.800.000 dolerių.

Nepriklausomai Lietuvai sėkė rusų ir Amerikai važiavimo kvotvedus, naują ateivių atvykdavo nedaug. Amerikos lietuviai sėkėsi liov sė aug sė, net mė maž tė, nes dalis grėžo Lietuvai. Antrosios ir treiosios kartos lietuviai jau kitaip suprato lietuviybę, ir gerokai dalis nuo jos tolo. Mokslus išjusėji lietuviškoms organizacijoms beveik nesėdom jė. Nutaut jėmo procesas spar t jė. Jo žingsnis gal kiek gal jė apstabdyti Lietuvos vyriausybės pastangos, sudarant Amerikos lietuvių jaunimui sė lygias studijuoti Lietuvoje arba remiant lietuvišką mokyklą vadov liais, mokslo priemomis ir lietuviškomis knygomis. Bet viso to stokojo, nes tautininkų valdžia nemėgo

demokratiškos kritikos amerikie i lietuvi spaudoje. O amerikie iai daug k gal jo prikišti: partij veikimo sustabdym Lietuvoje, katalikišk (net moksleiviu) organizacij persekiojim , kunig areštus už pamokslus, popiežiaus nuncijaus arkiv. Bartoloni iš Lietuvos išvaram ir t.t. Tai buvo žiaurus atsilyginimas amerikie iams lietuviams už j dideles aukas ir pasišventim Lietuvos laisvinimo ir atstatymo darbe.

Bet vis tik amerikie iai nesiliov iškilmingai min j Vasario 16 ir Vilniaus gedulo dien . Tuš ionis neišleido n vieno vairi organizacij atstovo, atvykusio auk rinkti. Kiekviena gr sm , palietusi Vilni ar Klaip d , ia buvo pergyvenama su didžiausiu susijaudinimu : mitingais, protestais, rezoliucijomis, kuriomis užversdavo ne tik savo valdži , bet ir didži j valstybi ambasadorius.

Trumpai peržvelg visuomenin s ir politin s veiklos eig , stabtelkim kiek ties j kult rine darbuote. Iš savo krašto lietuviai ateiviai neatsivež joki kult rinio gyvenimo tradicij . Ir ionai jie netur jo k nusiži r ti. Tad viskas prasid jo grynai partizaniniu b du : ir draugijos, ir laikraš iai, ir parapijos, ir mokyklos. Išsibarst po saujel tarp svetim j , lietuviai netur jo vienijan io centro. Kiekviena kolonija tvark si kaip beišmanydama. Galima sakyti, kad beveik su kiekvienos draugijos k rimu m atsirasti ir pirmieji kult ros daigai. Ta iau draugijos ap m palyginti maž žmoni ratel . Daug pla iau lietuvius apjung sava bažny ia bei parapija, pamažu tapdama kolonijos centru. Bet parapija be mokyklos tai tas pat, kas ir bevaik šeima. Tod l švietimu ir mokyklomis buvo susir pinta tuojau. Kai kurios parapijos paj g atidaryti nuolatinės mokyklas, kitos tenkinosi šeštadienin mis, sekmadienin mis bei vasarin mis (mokyklomis).

Toliau ateit žvelgiantieji kunigai suprato, kad lietuvi mokykla yra svarbiausioji priemon išlaikyti savo tautyb priauganiose kartose. Kilo klausimas, kur gauti mokytoj . Atsakymas tebuvo vienas : steigti lietuvai i seser vienuolyn , kuris svarbiausiu uždaviniu pasiimt mokytoj paruošim . Tai atrod svajon , kuri kun. dr. Antano Staniukyno pasišventimas pavert realybe. 1907 m. steigtas Šv. Kazimiero seser vienuolynas ir jo parapijoje, Mt. Carmel, Pa., atidaryta pirmoji lietuvai i seser vedama mokykla. Dabar mokyklose dirba 423 seserys : 222 lietuvi 32-jose parapin se mokyklose; 111 savo kolegijoje, ir dviejose aukštesniosiose mokyklose; 90 dirba variose (11) nelietuviškose. Be to, jos administruoja tris ligonines.

Lietuvišk mokykl darbe kazimieriet ms talk stojo 1922 m. sisteigusios seserys pranciškiet s Pittsburge, kuri 172 mokytojos

dirba 22 lietuviškose parapijose mokyklose ir dalis kitatauri mokyklose. 1924 m. kurtosios Nukryžiuotojų Jaus seserys turi 78 mokytojas devyniose lietuviškose parapijose mokyklose. Tavo Marijonai 1926 m. steigė berniukams kolegiją, kuri dabar žinoma Marianopolio vardu ir yra išauginusi gerokai lietuvių kunigų ir katalikų veikėjų. Išvlesnį vienuoliją kultūros ir auklėjimo darbą sujungė Nekaltojo Prasidėjimo seserys, Tavo J. Zuitai ir Pranciškoniai, kurie 1956 m. atidarė lietuvių berniukų aukštesniąją mokyklą Kennebunkporte, Maine.

steigimas Amerikoje 126 lietuviškų parapijų yra neabejotinai didelis našas ne tik religiniame, kultūriniame, bet ir lietuvių išlaikymo darbe. Be jų Amerikos lietuvių tautinės gyvybės koeficientas šiandien būtų nereikšmingai mažesnis. Savo bažnyčios, mokyklų, parapijų svetainių statybą ir kitokios nuosavybės sigijimą lietuviams yra didžiausiais apie 50 milijonų dolerių. Jų išlaikymas kainuoja kasmet apie tris milijonus — viskas eina iš savanoriškų aukų.

Lietuvių amerikiečių spaudoje yra kitas žymus veiksnys, padėjęs žmonėms apsišviesti ir tautiškai susiprasti, išskyrus, žinoma, tą jos dalį, kuri nuo lietuviškų interesų nusigrįžo. Žymūs dalis seniau išėjusi knyga davė pirmą perleidžiamą per laikraštinius. Kun. Miluko ir Vytauto Širvydo apskaitinavimu, Tavo Myltoji draugija yra išleidusi 47 knygas, *Lietuva* ir jos leidėjas Antanas Olšauskas — 131, *Vienyb Lietuvosnink* — 102, kun. Milukas ir jo *Žvaigždė* — 180. Iš visų tų knygų apie 40% buvo vairiai sričių mokslo populiarizacijai ir dalis mokslininkų. Komunistinė lietuvių literatūros draugija yra išleidusi apie 50 knygų, kurių daugumas yra propagandinės.

Kultūrinis lietuvių gyvenimas reiškia ir meno srityje, kaip muzika, drama, koncertai. Daugiau jaunimo jo aukštuosius mokslus vairiose mokyklose, dalis net Lietuvoje. Išaugo visa eilė profesionalų, tik deju, palyginti nedidelis jų nušimtis jungia lietuvišką veikimą. Žalgirio kautynių 500 metų sukaktuvės (1910) davė progą lietuviams pasirodyti viešai su vaikštytinėmis — paradais, kur dalyvavo uniformuoti kariai ir karietos bei automobiliniai su gyvais paveikslais. Dar platesniu mastu buvo pasirodyta Vytauto Didžiojo metais (1930). Bavo taip pat progą pasirodyti rengiamose lietuvių dienosėse — didesniuose piknikuose ir vairių organizacijų metiniuose suvažiavimuose.

Naujai veiklai lietuvius išjudino antrasis pasaulinis karas, kurio s kur buvo skaudžiausia velta Lietuva. Kai 1940 m. birželio 15 d. Lietuvą okupavo rusų bolševikų raudonoji armija, Amerikos lietuviškoji visuomenė reagavo griežtais protestais, kurie buvo siuniamieji Amerikos ir kitų kraštų vyriausybioms ir skelbiami spaudoje. Ligi šiol atskirai veikusioms vairių srovių organizacijoms pasidar

aišku, kad visiems lietuviams atsirado labai svarbus naujas uždavinys — išvaduoti vergijon patekusi Lietuv .

Pirmieji, kaip paprastai, atsiliep katalikai. Savo suvažiavime Pittsburge (1940.VIII.9) Katalik Federacija nutar kviesti visas lietuvi sroves bendr Lietuvos vadavimo darb . Sekan i dien ten pat jau buvo sudaryta katalik ir tautin s srov s atstov Lie-tuvai Gelb ti Taryba, prie kurios po m nesio prisijung ir socialis-tinis Vilniaus kraštui šelpti komitetas, ta proga persiorganizav s Demokratijos ir Lietuvos nepriklausomyb s s jung . Spali 15 d. t trij srovi delegacija nuvyko pas prezident Roosevelt , kuris užtikrino, kad Lietuva bus laisva, — ji tik laikinai neteko nepri-klausomyb s. Po pri mimo pas prezident , delegatai susirinko pos -džio Lietuvos pasiuntinyb je Washingtone. Jame buvo sudarytas tarpsrovinis Lietuvai gelb ti komitetas, kuris 1941 m. pradžioje pasivadino Amerikos Lietuvi Taryba (A. L. T.). J sudaro 34 atsto-vai : po septynis nuo Katalik Federacijos, Tautin s Sandaros, Socialdemokrat ir Tautinink , ir po tris nuo susivienijim — L. R. K. S. A. ir S. L. A. Nesutikdami su kit nari nusistatymu d l b simos Lietuvos santvarkos, tautininkai iš jos tuojau pasitrauk ir grizo tik 1948 m. A. L. T. pirmininku vis laik yra Leonardas Šimutis.

Tik karui prasid jus, Kunig Vienyb suorganizavo komitet nuo karo nukent jusiems šelpti. V liau panašius komitetus sudar ir kitos grup s. Kai paaišk jo, kad bendrai visiems šalpos darb varant, gali b ti vil i gauti paramos iš Americain National War Fund, 1944 m. atsirado Bendras Amerikos Lietuvi Šalpos Fondas (B. A. L. F.). Viltys realizavosi ir tai galino B. A. L. F. išpl sti šel-pim iki šiol lietuvi tarpe negird tu mastu. Šiam kilniam darbui nuo pat pradžios vadovauja kan. dr. Juozas Kon ius.

Dviej dideli bendr organizacij atsiradimas Amerikos lie-tuvi išeivijoje yra kult rinio subrendimo ženklas. Met šal bergž-džius ideologinius gin us, jie pasijuto vienos tautos vaikais ir lais-vai išties šelpian i rank karo išguitam broliui lietuviui, ir glau-džiai sur m pe ius vaduoti pavergtai Lietuvai. J balso, tiesa, neišgirdo komunist suklaidintieji, bet n ra ko ir tik tis, nes lie-tuvi tautai jie mir nuo virus šli piensis dar prieš pirm j pasau-lini kar . Prisik lusi nedaug.

Abiej didži j organizacij ir senesni j išeivi d ka, Ame-rik atvyko apie 30,000 nauj ateivi . J tarpe matome daug šviesuomen s, iš jusios mokslus nepriklausomoje Lietuvoje. J vai-kai spie iasi Amerikos mokyklas, auga naujos j gos. Žymiai padi-d jo lietuvi išeivijos paj gumo potencialas ir drauge j pareiga tautai.

A. L. T. s kmingas darbas nusit s per du dešimtme iu. Seni veik jai ilsta, o kovos galo dar nesimato. Reikia jaunesni j g . Tai b tinyb . Nesibaig dar n B. A. L. F. misija. Ir ji laukia m s bes lygin s talkos. Kadangi mes visi esam liudininkais tos milžiniškos veiklos, tai jos ia nesimu smulčiau vaizduoti, — apie j bylos lietuvi tautos istorija.

Vienyb yra magiškas žodis. Ji taps gyvu k nu, kai šio krašto piniguose rašytas š kis *E pluribus unum* bus taikomas ne vien banko knygelei, bet ir didžiam kilniam savos buities istoriniam uždaviniui — išvaduoti iš vergijos m s brangi t vyn .

Antanas Ku as

Scrantonas, Pa., J.A.V., 1961 m. rugpi io 6 d.

BIBLIOGRAFIJA

- Amerikos Lietuvi Katalik Darbai* Kunig Vienyb s leidinys, 1943.
 Astramskas, Tomas, *Susivienijimo Lietuvi Amerikoje istorija*, 1916.
 Beard, Annie E., *Our Foreign-born Citizens*, 1946.
 Duncan Hannibal G., *Backgrounds for Sociology*, 1931.
Immigration and Assimilation, 1933.
 Fairchild, Henry P., *Immigrant Backgrounds*, 1927.
 Jr. Jonas [kun. Jonas Žil ius], *Lietuviai Amerikoje* Plymouth, 1899.
 Jr. Jonas, *Suskaita arba statistika lietuviszk knyg , atspaut Amerikoje nuo pradžios lietuviszkos Amerikon emigracijos iki 1900 mel .*
 Ku as Antanas, *Jungtini Amerikos Valstybi lietuviai*, ž. *Lietuvi Enciklopedija*, X t.
 Ku as Antanas, *Lietuvi liomos Katalik Susivienijimas Amerikoje*. Wilkes-Barre 1956.
 Ku as Antanas, *Karalai io Kvieslys. Kun. Antano Staniukyno gyvenimas*. Rankraštis, 1960.
 Mil ukas, Antanas, kun., *Pirmieji Amerikos lietuvi profesionalai ir kronika*, 1929, Id.
 Mil ukas, Antanas, *Spaudos laisv s ir Amerikos lietuvi organizuot s sukaktu v s*, 1929.
 Mil ukas, Antanas, *Amerikos lietuviai XIX šimtetyje*, 1938, I d.
 Pakšt as, Kazys, *Amerikos lietuviai katalikai kovoje d l Lietuvos nepriklausomyb s Amerikos Lietuvi Katalik Darbai*, 1943.
 Ra kauskas V. K., *Amerika* [informacinis leidinys], 1915.
 Steiner, Edward A., *From Alien to Citizen*, 1914.
 Sirvydas, Vytautas, *Juozas O. Sirvydas. Biografijos bruožai*, 1941.

AMERIKA-LITAUER UND IHRE BEZIEHUNGEN ZUM HEIMATLAND

von

Prof. Dr. Antanas Ku as

Zusammenfassung

I. Bildung des gesellschaftlichen Gefüges bei den Amerika-Litauern. Die erste größere Einwanderung aus Litauen in die Vereinigten Staaten Amerikas geht auf die Zeit um das Jahr 1868 zurück. Bis zum Ende des 19. Jahrhunderts sind hierher ungefähr 50.000-100.000 Litauer eingewandert. Zwischen 1899 und 1914 ist die Zahl der litauischen Einwanderer, nach den offiziellen Statistiken, noch größer gewesen : es kamen im Ganzen 252.594 Litauer (170.699 Männer und 81.895 Frauen). Die meisten von ihnen haben sich in Pennsylvania niedergelassen, wo sie in den Kohlenbergwerken und an den Baustellen der Eisenbahnen Arbeit fanden. Hier sind auch die ersten litauischen Organisationen und Pfarreien entstanden sowie die ersten litauischen Zeitungen erschienen. Anfangs hatten die Litauer an einigen Orten mit den polnischen Einwanderern in ihren Organisationen und Pfarreien zusammengearbeitet, bald aber mußte diese Zusammenarbeit wegen der nationalen Unterschiede und der unerträglichen Anmaßung der Polen auseinanderfallen.

Die erste litauische Zeitung Gazieta Lietuvi erschien im Jahre 1879. Sie brachte es aber nur auf 16 Nummern. Dann kam im Jahre 1885 Lietuvi Balsas unter der Leitung von Dr. J. Šli pas heraus. Die Katholiken gründeten ein Jahr später ihre Vienyb Lietuvnik . Die beiden Zeitungen hatten das gleiche Ziel — das Wecken des litauischen Volksbewußtseins ; sie waren aber durch gegensätzliche Ideologien geschieden : J. Šli pas war antiklerikal eingestellt, trat für Sozialismus ein und bekämpfte scharf den Katholizismus. Der Kampf hat sich verschärft, als es Šli pas nicht gelang, den Verein der Wohlfahrtsorganisationen, den er 1886 gegründet hatte, gegenüber einem ähnlichen von den Katholiken geleiteten Verein aufrecht zu erhalten. Das Ergebnis des Kampfes war die Uneinigkeit und Spaltung der litauischen Gemeinschaften.

II. Hilfeleistungen an ihr Heimatland. Die katholischen Einwanderer aus Litauen haben überall in den Vereinigten Staaten eigene Pfarreien, eigene Schulen errichtet und eigene Vereine gegründet, die sich auf alle ihre Kolonien erstreckten. Auch die litauischen Sozialisten haben sich im Jahre 1905 zu einem Verband zusammengeschlossen, der aber schon nach

zwei Jahren vom kulturellen Leben anderer Litauer abwandte und sich einzig den Problemen des internationalen Proletariats widmete. Aus diesem Grunde haben sich verschiedene mehr patriotisch eingestellte Liberale, die zuerst mit den Sozialisten zusammengingen, später von ihnen wieder getrennt.

Während des ersten Weltkrieges ist unter den Amerika-Litauern eine große Bewegung entstanden, die sich als Ziel setzte, dem durch den Krieg verwüsteten Heimatland Hilfe zu leisten und für seine Unabhängigkeit zu kämpfen. Die litauischen Sozialisten haben damals nur eine Sorge gehabt, nämlich den Krieg und den Militarismus zu verurteilen. Bald sind sie zu den Kommunisten übergegangen. Die Katholiken und die patriotisch denkenden Liberalen haben eng für die Befreiung Litauens zusammengewirkt. Sie haben zu diesem Zweck etwa 700.000 Dollar gesammelt und die Anerkennung Litauens *de iure* (1922) von seiten der Vereinigten Staaten erwirkt.

Diesem Zwecke diente das Litauische Informationsbüro, das von Amerika-Litauern gegründet und erhalten wurde. Sie haben ferner beim Präsidenten der Vereinigten Staaten Wilson erreicht, daß er den « Tag Litauens » verkündete und die Durchführung einer Straßensammlung im ganzen Lande erlaubte. Außerdem haben sie unter der Petition zugunsten der Unabhängigkeit Litauens eine Million Unterschriften gesammelt. Eine besonders starke Hilfe hat von ihnen ihr Heimatland bei seinem Wiederaufbau erfahren. Man hat damals mehrere Handels- und Profitgenossenschaften gegründet und Papiere der Litauischen Freiheitsanleihe im Wert von zwei Millionen Dollar angekauft.

Während des zweiten Weltkrieges sind von Amerika-Litauern zwei neue Vereine ins Leben gerufen worden: Amerikos Lietuvi Taryba (ALT) — Rat der Amerika-Litauer und Bendras Amerikos Lietuvi Fondas (BALF) — Allgemeiner Wohlfahrtsfonds der Amerika-Litauer. Die beiden Einrichtungen bestehen noch heute. In besonderer Weise haben sie sich Verdienste erworben durch die Beihilfe, die sie bei der Einwanderung von ungefähr 30.000 vor dem bolschewistischen Terror geflüchteten Litauern in die Vereinigten Staaten geleistet haben.